

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. ดำเนินงานพัฒนาภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่เฉพาะ จำนวน 44 แห่ง ครอบคลุม 616 กลุ่มบ้านใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 303,273 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 14.85 ของกลุ่มบ้านบนพื้นที่สูงทั่วประเทศ โดยชุมชนบนพื้นที่สูงร้อยละ 87 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก การดำเนินงานของ สวพส. จึงได้เน้นการส่งเสริมอาชีพภาคการเกษตรภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือความมีเหตุผลที่เน้นการผลิตที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และวัฒนธรรมชุมชน ความพอประมาณที่เน้นการผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือนก่อนและส่วนที่เหลือจึงจำหน่าย และบนฐานความรู้ด้วยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แบบโครงการหลวงที่เป็นต้นแบบการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการต่อยอดองค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนา ตลอดระยะเวลาการดำเนินงาน 12 ปีที่ผ่านมาของ สวพส. ส่งผลให้เกษตรกรและชุมชนนาร่องสามารถปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากวิถีเดิมสู่ระบบเกษตรทางเลือกที่เหมาะสมกับภูมิสังคม

เนื่องด้วยพื้นที่สูงมีความหลากหลายของสภาพพื้นที่ ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศในแต่ละช่วงวันและฤดู และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ในปี พ.ศ. 2560-2561 สวพส. จึงได้จัดกลุ่มพื้นที่ดำเนินงานตามฐานการดำรงชีพภาคการเกษตรของชุมชน แบ่งออกเป็น 5 ภูมิสังคม ได้แก่ ชุมชนป่าเมือง ชุมชนที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น ชุมชนทำนาเป็นหลัก ชุมชนที่ปลูกข้าวไร่-ข้าวโพด และพื้นที่เขตร้อน ทั้งนี้ยังมีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของเกษตรกรในหลายด้าน เช่น ด้านกายภาพ ด้านชีวภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละภูมิสังคม เป็นต้น ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการสร้างเกษตรกรตัวอย่างหรือเกษตรกรต้นแบบในการปรับเปลี่ยนจากระบบการผลิตแบบเดิม เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การปลูกพืชเสพติด ระบบการผลิตที่ใช้สารเคมีเข้มข้น สู่ระบบเกษตรทางเลือกอันได้แก่ เกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน และวนเกษตร ดังนั้นเพื่อให้การส่งเสริมในระยะต่อไปของ สวพส. สามารถต่อยอดจากผู้ที่มีแนวปฏิบัติที่ดีได้ จึงต้องมีการศึกษาแนวปฏิบัติที่ดีของเกษตรกรเพื่อให้เกิดความเข้าใจปัจจัย เงื่อนไข หรือสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในแต่ละภูมิสังคม ซึ่งนำไปสู่ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคม การประเมินผลกระทบจึงชี้ให้เห็นผลสำเร็จการดำเนินงานของ สวพส. และนำไปสู่การกำหนดทิศทางการพัฒนาในระยะต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการตัดสินใจของเกษตรกรกลุ่มชาติพันธุ์ในการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง
- 2) เพื่อประเมินผลกระทบต่อชุมชนเกษตรกรจากการนำผลงานวิจัยของ สวพส. ไปใช้ประโยชน์

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1) การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการตัดสินใจของเกษตรกรกลุ่มชาติพันธุ์ในการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรที่เหมาะสมกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง โดยสัมภาษณ์เกษตรกรนาร่องของงานวิจัยระบบเกษตร ปี พ.ศ. 2557-2562 จำนวน 9 แห่ง ได้แก่ ขุนตั้นน้อย วาวี แม่สลอง ปากกล้วย แม่สลอง โป่งคำ สบโขง ป่าแป๋ และคลองลาน ประกอบด้วย
 - การศึกษาข้อมูลเศรษฐกิจครัวเรือนของเกษตรกรก่อน-หลังเข้าร่วมกิจกรรมกับ สวพส.
 - การศึกษากระบวนการส่งเสริมของพื้นที่ศึกษา
 - การศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยภายนอกชุมชน
 - การศึกษาสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน เช่น นโยบายของรัฐ งบประมาณ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงของชุมชน
- 2) การประเมินผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมหลังการนำผลงานวิจัยของ สวพส. ไปใช้ประโยชน์ จำนวน 5 เรื่อง